

УДК 37.014.623

СИСТЕМА КОМПЛЕКСУ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ У МІКРОСЕРЕДОВИЩІ

Василенко О.М., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті порушено проблему розвитку соціальної відповідальності школярів. Здійснено спробу довести, що система комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності у мікросередовищі складається із моделей розвитку дитини у шкільному, сімейному середовищах, громаді і моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку соціальної відповідальності дитини. Кожна з моделей є системою із компонентами: цільовий (мета, завдання, принципи, результат), змістовий (напрями формування), технологічний (форми, методи, етапи), об'єкт-суб'єктний (суб'єкти, об'єкти), мікросередовищний (внутрішнє, зовнішнє).

Ключові слова: соціальна відповідальність, розвиток, системний підхід, система, модель, компоненти, мікросередовище, школяр.

В статті представлена проблема соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі. Предпринята спроба довести, що система комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності у мікросередовищі складається із моделей розвитку ученика в шкільному, сімейному середовищах і моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку соціальної відповідальності дитини. Кожна з моделей є системою із компонентами: цільовий (цель, завдання, принципи, результат), змістовий (напрями формування), технологічний (форми, методи, етапи), об'єкт-суб'єктний (суб'єкти, об'єкти), мікросередовищний (внутрішнє, зовнішнє).

Ключевые слова: социальная ответственность, развитие, системный подход, система, модель, компоненты, микросреда, школьник.

Vasylenko O.M. THE SYSTEM OF THE COMPLEX OF THE MODELS OF PUPILS' SOCIAL RESPONSIBILITY DEVELOPMENT IN THE MICROENVIRONMENT

The article raised the issue of social responsibility in the child's microenvironment. An attempt to prove that the system of the complex of models of social responsibility development in the micro-environment consists of the models of a child's development in a school and family environment, community and the model of training of future social educators for the development of a child's social responsibility was made. Each of the models is a system of components: a target component (goal, tasks, principles, and result); a content component (directions of formation); a technological component (forms, methods, stages); an object-subjective component (subjects, objects); a micro-environmental component (internal, external).

Key words: social responsibility, development, system approach, system, model, components, microenvironment, pupil.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні зміни в суспільстві, вихід України в міжнародний простір посилюють вимоги до людини, як відповідальної особистості, формування якої починається з дитинства у середовищі його життєдіяльності (мікросередовищі). Важливість формування згуртованої спільноти творчих людей, відповідальних громадян, активних і заповзятливих особистостей зазначено в Концепції «Новашкола» (2016 р.). Соціальна відповідальність у соціально-педагогічному аспекті розглядається як здатність учнів свідомо поєднувати свої права і обов'язки, брати самозобов'язання під час виконання діяльності, утверджувати гуманні взаємини з оточуючим середовищем для самоствердження, самореалізації в життєтворчості

(М. Левківський) [5, с. 70]. Соціальна відповідальність характеризує самостійність дитини, її самосвідомість, активну життєву позицію, інтенсивність розвитку яких починається саме у шкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Сучасні соціально-педагогічні концепції дозволяють розглядати модель як: систему об'єктів чи знаків, яка відтворює деякі суттєві властивості оригіналу, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт (Р. Габдареев, Г. Коджаспірова, А. Коджаспіров); результат абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесення теоретичних уявлень про об'єкт та емпіричних знань про нього (В. Полонський) [7, с. 104]; об'єкт-аналог, який певною мірою простіший за

оригінал, але володіє здатністю замінювати його в певному розумінні та відкрити нові можливості його вдосконалення (В. Загвязинський) [2, с. 8–13]; деталізацію і конкретизацію системи, що робить їх послідовними ланцюжками у спрощенні, схематизації об'єкта (А. Кочергін) [3, с. 20].

У межах вищерозглянутих уявлень про модель як форми відображення досліджуваного явища науковцями побудовано структурно-функціональні моделі формування професійної відповідальності вчителя (О. Юринець) [10], відповідальності поведінки особистості (М. Савчин) [8], дітей молодшого шкільного віку (Н. Стаднік) [9] і підлітків (Т. Гурляєва, Т. Куниця) [1; 4]. Розглянуті моделі містять: цільову установку, механізми, способи, принципи, основні напрями, методики і технології формування соціальної відповідальності; характеристику критеріїв, показників, рівнів її сформованості. Реалізація теоретично-обґрунтованих моделей здійснюється за допомогою включення особистості в різноманітні види і форми соціально-виховної діяльності. Однак усі представлені моделі обмежені завданням пізнання окремих сторін об'єкта, тому не можуть характеризувати феномен «розвиток відповідальності» з позицій цілісного підходу.

Використання моделювання в рамках системного підходу, коли об'єкт дослідження розглядається як система, дозволяє більш точно охарактеризувати всі компоненти, механізми моделі та її взаємозв'язки [3, с. 21].

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вищезазначене актуалізує проблему соціальної відповідальності учнів у мікросередовищі і потребує моделювання саме системи комплексу моделей розвитку цієї відповідальності школярів у мікросередовищі (сім'я, школа, позашкільне середовище) на основі системного підходу. Основною метою цієї системи є створення умов для виховання позитивних життєвих цінностей школярів, вироблення у них умінь застосовувати ці знання на благо самому собі, колективу, суспільству.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розробити, теоретично обґрунтувати систему комплексу моделей формування соціальної відповідальності учнів у мікросередовищі на основі системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі конструювання цілісного комплексу моде-

лей будемо використовувати системний підхід.

Під час визначення поняття «система комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі» було враховано загальноприйняте філософське визначення «системи» як сукупності елементів, що пов'язані між собою і створюють певну цілісність, єдність. Відповідно до ознак системи в ній мають бути наявні: структурні елементи (зокрема, моделі), структура (цільовий, змістовний, технологічний, об'єкт-суб'єктний, середовищний – *О.В.*), цілеспрямованість (розвиток соціальної відповідальності – *О.В.*), інтеграційні властивості (системність), функціональні характеристики системи (як окремих її моделей, так і системи загалом – *О.В.*), властивості взаємообміну (як внутрішні, так і зовнішні зв'язки – *О.В.*), історичність і прогностичність, управління.

Завданням системи є конструювання оптимальної структури і визначення перед кожним суб'єктом розвитку соціальної відповідальності напряму соціально-педагогічної діяльності щодо створення сприятливих умов включення дитини в активну і відповідальну взаємодію в діяльності. При цьому процес розвитку соціальної відповідальності опосередкований індивідуальними особливостями та внутрішньою активністю особистості.

Ключовим моментом для розробки системи розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі є етапи моделювання педагогічних систем: виділення в об'єкті головних якостей, структури, функцій та їх представлення в наочно-образній знаковій формі; зміна виділених якостей моделі в різних умовах; розробка комплексу рекомендацій щодо соціально-педагогічного об'єкта з урахуванням отриманих відомостей [3].

Методологічним концептом системи комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності школярів означено як провідні підходи: гуманістичний (сприйняття особистості дитини як вищої соціальної цінності – *О.В.*), особистісно-орієнтований (концентрація виховних впливів на особистість школяра, сприяння реалізації його природного і набутого потенціалу; розвиток соціальної відповідальності спирається на складові суб'єктного досвіду дитини, враховує її індивідуальні особливості – *О.В.*), аксіологічний (актуалізація основи особистісного розвитку в неперервному зростанні дитини; визначає орієнтацію особистості на обґрунтований вибір загальнолюдських, громадянських цінностей і якостей та їх спрямованість на особистісний

рівень; розгляд особистості як унікальне ціннісне створіння – *О.В.*), середовищний (створення простору для розвитку дитини, в якому завдяки цілеспрямованій діяльності педагогічного колективу та соціальних інституцій уможливується розвиток соціальної відповідальності і перетворення на суб'єкта соціального саморозвитку; опосередковане управління формуванням і розвитком дитини завдяки її взаємодії із середовищем – *О.В.*).

Вищезазначені підходи, сутність яких полягає у створенні сприятливої ситуації у мікросередовищі щодо здатності учнів узгодити зовнішні вимоги із внутрішніми спонуканнями до самовідповідальності (інтеріоризація), спрямовують розвиток соціальної відповідальності дитини у спільній діяльності на основі переживання позитивного значення ціннісних основ взаємодії у мікросередовищі. Система комплексу моделей характеризується великою кількістю суб'єктів впливу на школярів: соціальні педагоги, психологи, вчителі, батьки, родичі, друзі, однолітки, працівники позашкільних закладів і культурних центрів, робітники кримінальної поліції та служб у справах дітей та інші.

Однак саме системний підхід (як методологічна орієнтація кожної моделі як системи, основними ідеями якої є особистість школяра – *О.В.*) розвивається в цілісному інтегрованому соціально-виховному процесі, де акумулюється суб'єкт-суб'єктна взаємодія (школярі – батьки – педагоги – мікросередовище – *О.В.*) з розвитку соціальної відповідальності школярів, сприяє цілеспрямованій інтеграції зусиль суб'єктів щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного впливу на дитину.

Підґрунтям для конструювання змісту, вибору методів кожної із моделей як системи є методологічні принципи системності, неперервності та практичної цілеспрямованості, індивідуального підходу, свободи вибору, взаємодії різних соціальних інституцій.

Систему розвитку соціальної відповідальності школярів розуміємо як множину взаємопов'язаних структурних компонентів, спрямованих на досягнення певного результату (свідомо брати на себе відповідальність – *О.В.*), що водночас діють, як єдине ціле, утворюючи підструктуру соціального мікросередовища дитини. До складових мікросередовища розвитку соціальної відповідальності школярів належить внутрішньо-шкільне та зовнішнє середовище. Активізація виховного потенціалу останнього (педагогізація мікросоціума дитини – *О.В.*) спрямована не тільки на

інтеграцію зусиль сім'ї та громади (соціокультурного середовища), але й на інтенсивність включення учнів в активне та відповідальне вдосконалення навколишнього соціального середовища (*А. Рижанова*) [6]. Тому у систему цілісного комплексу моделей входять модель розвитку соціальної відповідальності школярів у внутрішньошкільному середовищі, модель розвитку соціальної відповідальності школярів у середовищі сім'ї, модель розвитку соціальної відповідальності в громаді, модель підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку соціальної відповідальності школярів.

Модель підготовки майбутніх фахівців спрямована не тільки на отримання системи соціально-педагогічних знань, що формує професійну відповідальність, але й детермінується рівнем формування внутрішньої відповідальності особистості майбутнього соціального педагога.

Характеристика кожної із представлених вище моделей розвитку соціальної відповідальності дітей і модель підготовки майбутнього соціального педагога до розвитку соціальної відповідальності школярів розглядалися нами раніше у статтях. Доведено, що кожна із моделей є системою, оскільки ми розглядаємо моделі у контексті соціального виховання, яке загалом прийнято вважати системою, розглядати в мікросередовищі життєдіяльності дитини. Кожна із систем представлена такими компонентами: цільовий (мета, завдання, принципи, результат), змістовий (напрями формування), технологічний (форми, методи, етапи), об'єкт-суб'єктний (суб'єкти, об'єкти), середовищний (внутрішнє, зовнішнє).

Охарактеризуємо систему комплексу представлених моделей. Спираючись на різноманітні системи за різними ознаками [3; 4; 6; 9; 10], можна тлумачити систему комплексу моделей як різновид складної життєздатної соціальної відкритої системи (в якій постійно відбувається соціальний взаємообмін і взаємовплив – *О.В.*), що забезпечує упорядковану взаємодію у розвитку соціальної відповідальності учнів-суб'єктів і об'єктів (школярів, батьків, вчителів, соціально-культурних інститутів, громади – *О.В.*), які перебувають у певних соціальних зв'язках як між собою, так і з мікроелементами соціального середовища.

Така система комплексу моделей є ієрархічно і соціально детермінованою, підпорядкованою певним принципам, має ознаки комбінованого управління і створює певну цілісність. Усе це дозволяє виокремити основні властивості системи

розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі за такими ознаками: цілісність (кожна модель є цілісною сукупністю елементів, з одного боку, і водночас підсистемою системи комплексу моделей, цілісність яких характеризується не механічною сумою її елементів, а їх функціональністю, коли зміна одного елемента викликає зміну інших елементів і системи загалом – *О.В.*); емерджентність (сукупне функціонування моделей системи породжує виникнення якісно нових властивостей; функціонування кожної моделі системи не може бути зведене до функціонування окремих її елементів моделі – *О.В.*); цілеспрямованість і доцільність (наявність об'єктивних і суб'єктивних цілей та ресурсів досягнення результату – *О.В.*); структурність (в моделях поєднуються структурні неподільні і складні елементи системи, які наділені властивостями взаємозалежності і певною автономністю – *О.В.*); ієрархічність (різнорівнева підпорядкованість елементів, системи, яка має підсистеми (моделі), водночас є підсистемою вищого порядку (стратегії розвитку особистості – *О.В.*); синергізм (самоорганізованість, обумовленість складністю взаємодії і нестабільністю моделей, що є умовою її стабільного і динамічного розвитку – *О.В.*); інформаційність (наявність інформаційної насиченості каналів взаємодії і ресурсного забезпечення інформаційного обміну – *О.В.*); відкритість (посилення взаємообміну між мікросередовищем та соціокультурним середовищем – *О.В.*); динамічність (виникнення, становлення, розвиток, видозміни та припинення існування – *О.В.*); рівновага, надійність, стійкість (збереження гомеостаз без зовнішнього втручання, повернення в стан рівноваги після припинення дії зовнішніх факторів – *О.В.*); концептуальність (логічне обґрунтування і виваження системи поглядів на цілі, сутність та шляхи досягнення результату – *О.В.*).

Остання системна властивість є основою для обґрунтування системи комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності в мікросередовищі.

Теоретичний рівень обґрунтування системи комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності школярів означено як визначення вихідних ідей, параметрів, дефініцій, які покладені в основу розуміння сутності соціальної відповідальності, а саме: види, рівні, компоненти, критерії та показники; взаємозалежність рівнів сформованості соціальної відповідальності від вікових особливостей школярів.

Змістовий представляє розробку і впровадження авторської системи комп-

лексу моделей розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі (школа, сім'я, громада), яка передбачає: зміну ставлення мікросередовища до дітей з метою усвідомлення ними сутності соціальної відповідальності; координацію впливів мікросередовища задля подолання причин виникнення безвідповідальності учнів; інтеграцію соціально-виховних зусиль мікросередовища з метою стимулювання механізмів розвитку відповідальності дітей від молодшого до старшого шкільного віку.

Практичний рівень обумовлює впровадження запропонованого комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі завдяки: впровадженню технологій, форм роботи зі школярами, батьками, педагогічним колективом, соціальними інституціями; соціально-педагогічним, діагностичним методам роботи; формуванню свідомості особистості, організації і стимулювання діяльності; створенню суб'єкт-суб'єктної взаємодії (школярі – батьки – учителі – соціальні інституції – *О.В.*) у розвитку соціальної відповідальності дітей.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, система комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності в мікросередовищі складається із моделей розвитку дитини у внутрішньому середовищі, позашкільному середовищі (сім'я, громада, соціокультурне середовище – *О.В.*) і моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до розвитку соціальної відповідальності дитини в мікросередовищі. Кожна з моделей є системою із компонентами: цільовий (мета, завдання, принципи, результат), змістовий (напрями формування), технологічний (форми, методи, етапи), об'єкт-суб'єктний (суб'єкти, об'єкти), мікросередовищний (внутрішнє, зовнішнє середовище). Система комплексу моделей розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі характеризується цілісністю, емерджентністю, цілеспрямованістю і доцільністю. Також комплексу моделей притаманні структурність, ієрархічність, синергізм, інформаційність, відкритість, рівновага, стійкість, динамічність, надійність, концептуальність.

Розкриті питання, безумовно, не вичерпують всієї проблеми, подальшого дослідження потребують такі аспекти проблеми, як розробка критеріїв, рівнів вивчення особливостей розвитку соціальної відповідальності школярів у мікросередовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурляєва Т. Відповідальність підлітка / Тетяна Гурляєва. – К. : Главник, 2008. – 128 с.
2. Загвязинский В.И. Проектирование региональных воспитательных систем / В.И. Загвязинский // Педагогика. – 1999. – №5. – С. 8–13.
3. Кочергин А.Н. Системный подход метод моделирования в научном познании / А.Н.Кочергин // Методологические проблемы научного познания / под ред. Алексея Павловича Окладникова, Александра Леонидовича Яншина. – Новосибирск : Наука, 1977. – С. 8–22.
4. Куниця Т.Ю. Виховання відповідальної поведінки в учнів 7–8-х класів загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Тетяна Юрїївна Куниця. – К., 2008. – 20 с.
5. Левківський М.В. Відповідальність у суб'єкт-суб'єктній взаємодії / М.В. Левківський // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2003. – Кн. 1. – С. 69–74.
6. Малько А.М. Соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти : навч.-метод. пос. / А.О. Малько, О.М. Василенко. – Х. : Крок, 2004. – 83 с.
7. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. – М. : Высш. шк., 2004. – 512 с.
8. Савчин М.В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості : автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 – педагогічні і вікова психологія / М.В. Савчин ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1997. – 50 с.
9. Стаднік Н.В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н.В. Стаднік. – К., 2009. – 21 с.
10. Юринець О.О. Формування педагогічної відповідальності у студентів педколеджу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О.О. Юринець. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

УДК 37.012.1:159.9

ПЕДАГОГІЧНІ РИЗИКИ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД КЕРУВАННЯ НИМИ

Гера Т.І., старший викладач кафедри психології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Гушчак Ж.М., к. пед. н.,
доцент кафедри машинознавства та основ технологій
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті класифіковано за критерієм психологічної безпеки особистості педагогічні ризики у сучасних українських реаліях. Означено напрямки психологічного супроводу вчинення педагогом психологічної безпеки учнів. Акцентовано увагу на створенні педагогічного середовища міжособистісної довіри та взаємоповаги, а також соціальної чутливості, особливо, до проблем і потреб кожного окремого учасника освітнього процесу.

Ключові слова: педагогічний ризик, освітній процес, психологічний супровід, педагогічна діяльність.

В статье классифицированы по критерию психологической безопасности личности педагогические риски в современных украинских реалиях. Отмечены направления психологического сопровождения педагогом психологической безопасности учащихся. Акцентировано внимание на создании педагогической среды межличностного доверия и взаимоуважения, а также социальной чувствительности, особенно, к проблемам и нуждам каждого отдельного участника образовательного процесса.

Ключевые слова: педагогический риск, образовательный процесс, психологическое сопровождение, педагогическая деятельность.

Hera T.I., Hushchak Zh.M. PEDAGOGICAL RISKS OF THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT MANAGEMENT

The article classifies the pedagogical risks in modern Ukrainian realities according to the standard of psychological security of the individual. The teacher of psychological safety defines the directions of the psychological support of the class. The attention is focused on the creating a pedagogical environment for interpersonal trust and mutual respect, as well as social sensibility, especially to the problems and needs of each individual participant in the educational process.

Key words: pedagogical risk, educational process, psychological support, pedagogical activity.